

Randi Arnestad

«... og så i globoideske og et naftaglas ...»

Minne frå Os Landhandel

Dette er ikkje historia om Os Landhandel, men minne og refleksjonar frå 1950-talet, da Landhandelen var ein viktig del av min kvardag. Frå 1948 til 1959 jobba far min som «førstebetjent» der, og dei siste åra var det vel han som dreiv butikken, som i dagligtale berre heitte «Langen», etter O.A. Langen, som hadde vore styrar der sia starten. Os Landhandel var ein filial under firmaet Lars Skancke på Røros, og opna i nybygde lokale i 1909.

Mi historie om Os Landhandel må begynne på trappa, for den syntes eg var så fin, med trinn opp på tre sider, og ho gjekk heilt ut i vegen. Dessutan var ho kledd med vakker blågrå skifer. Den gongen ante eg ingen ting om skiferindustrien i Gammelvollia, men var fascinert av det vakre materialet, som fans på mest alle tak «på stasjon», det vil seie i sentrum.

Vel innafor døra kunne ein ta det store lokalet i augesyn. Der fans det mye rart! Under taket hang kjøkkenreiskap og annan

Os Landhandel var eit staselig bygg i si tid. Saman med jernbanestasjonen, banken og Fensal var huset ein del av den nye stasjonsbyen. Foto: Per Hvamstad/Musea i Nord-Østerdalen. (MINØ.1455)

småreiskap festa til krokar i taket. Det var imponerende å sjå korleis betjentane brukte ein stokk med ein krok i enden, for å hente varene ned og henge dei opp att.

Disken i det som var kolonialavdelinga gikk nesten i heile lokalets lengde, med ein liten vinkel på kortveggen. Den gongen var det eit klart skilje mellom kunde og betjening. Du måtte fortelje kva du skulle ha, og så vart vara henta og lagt på disken. Det var ikkje for ingenting at det heitte disken-springar! Ein liten lem i disken gjorde at betjentane slapp å gå rundt når dei skulle utafør disken for å hente noe. Men ingen kundar brukte den, berre ein sjeldan gong smatt ein unge under, det var helst «stasjonsungar», som var husvarme. Dei som budde langt unna og ikkje var på butikken så ofte, stod pent ved sida av foreldra. Og vart dei sendt i veg aleine, kunne det vere vondt å få opp målet, av sjenanse og ærefrykt for det fremmede. Eg må tenkje på Øystein Sundes pode som hadde stått i elleveognitti timar i kø ...

På den korte disken stod glasskapet med sjokolade, pastillar og kamferdrops, frå Freia, Brynild og Nidar. Drops hadde dei lenge i laus vekt, det var Kongen av Danmark, silkeputer og fylte drops i store treliters spann. Godsakene vart fylte i eit kremmarhus og vege. Når spannet vart tomt, kunne vi få smake på det klisset som hadde lagt seg på botnen, og når spanna var tømt og vaska, vart dei eit fargerikt innslag på moltemyra.

På denne korte disken stod òg stativet med prospektkort. Alle korta var i svartkvitt, men dei var nye og moderne. Med ny flyfototeknikk hadde Widerøe fotografert heile Norge, og både Widerøe og Normann var kjente namn. Folk kunne sende kort, der dei med eit kryss på bildet kunne fortelje at her bur eg!

Konkret melding til publikum, masseprodusert og spreidd over heile landet.

Frå Oslo Politimuseum.

Rett innafor døra hang et blått emaljeskilt med kvite bokstaver, der det stod: «Spyt ikkje paa Gulvet. Host ikkje mot nogen». Eg undra meg stort. Fans det verkeleg folk som spytta på golvet?! Det var ukjent og uhørt for ein sjuåring, og lite visste eg om tuberkulose og smittefare. Og dei spytta ikkje på golvet heller, karane som var kundar på landhandelen, men snusgubbane spytta på trappa, brune klyser som fraus til is, til stor ergrelse og mye arbeid for far min, som ville halde trappa rein. Når det var plussgradar, var det Lilly som hadde den sure jobben med å skure bort skiten.

På den lange disken var det skrudd fast stativ for papir i ulik breidde. Ekspertane bak disken reiv av akkurat passe stort papir, og pakka lynsnart inn varene. Og den teknikken dei hadde for å kutte hyssingen! Eit par snar rundt tre fingrar, eit rykk, og så var hyssingen av, utan bruk av saks eller kniv. Seinare har eg lurt på om det var fordi dei berre hadde papirhyssing den gongen, og ikkje bomullshyssing.

På disken stod kassaapparatet, og to vekter, dei syntes eg var så vakre, med messing og marmor. Dei var av eldre dato, den eine hadde små lodd som stod i ein treblokk, for å finne presis vekt. Den andre hadde ei stong øvst, med ein sylinder du kunne dreie og stille inn. Vektene var mye brukt dei første åra vi var i butikken. Mjøl, gryn, erter og sukker fans i djupe skuffar i disken, og vart vege opp etter kor mye kunden skulle ha. Det tok si tid. Eg beundra

Røste for den teknikken han brukte for å lage hjørne på posen, så den stod av seg sjølv på vekta, og han kunne ause oppi med ei stor aluminiumsskuffe, og justere så vekta vart akkurat.

Det var mest ein liten revolusjon da far min fekk dei til å vege opp tørrvarer i faste mengder, i posar som stod i skuffen, ferdige til å bli sett på disken. Da hadde noen av posane òg fått botn, slik at Røste slapp å brette hjørne sjøl!

Kassapparatet var eit eventyr. Stort, sølvfarga med siselert mønster, og knappar som satt på lange armar, nesten for harde til å trykke ned for ei lita jente som av og til fekk prøve. Trykte ein på rett knapp, sprang pengeskuffen opp med eit pling. Eg trur høgste summen på ein knapp var 300 kroner, om summen vart høgare måtte det meir tasting til.

Pengar var jo spennande, det var ikkje så ofte ein såg pengar heime, og eg likte å sjå på når far telte opp kassa etter stengetid, korleis han lynkjapt brukte fingrane til å sortere kronestykke, femtiøringar, femogtjugeøringar, ti- og femøringar. I dei første åra fans ei- og to-kroner som papirpengar, det var krisepengar frå rett etter krigen. Femøringar av jern eller koppar var store som ei femkrone er nå, og vart brukt til å kaste på stikka om våren, så snart det vart ein bar flekk.

Rasjonering

Først på femtitalet var det framleis rasjonering på ein del varer, og det førte til ekstrarbeid for dei bak disken, og var ei påminning til kunden om at sløsing var utenkjelig. Det gjaldt å få rasjonen til å vare til neste rasjoneringskort kom. Dette systemet var jo folk godt vant til, for det starta i 1940, da okkupasjonsmakta tok i bruk rasjoneringskort for stadig fleire varer.

Sjølv om du hadde pengar, fekk du ikkje kjøpt alt du ville. Det var knapt med varer, og rasjoneringskort på det meste.

Frå Sverresborg Trøndelag Folkemuseum.

Det var forsyningsdepartementet, med forsyningsnemnder i alle kommunar, som med eit kolossalt byråkrati bestemte kor mye ein person eller ein familie skulle få av dei ulike varene. Søster mi hugsa at dei fekk meir kvitt mjøl etter at eg kom til verda, og da kunne det til og med bli ei kake i ny og ne. Rasjoneringskortet gjaldt for ei viss tid, eit visst kvantum eller ei viss vekt. Brukte du det ikkje opp innafor tidsfristen, tapte du det.

Utover femtitalet vart stadig fleire varer frigitt, og da steig ofte prisen merkbar. Aller sist frigitt var salet av bilar, så seint som i 1960.

Krus

Ei spennande avdeling for ei lita jente var steintøy- og kjøkkenavdelinga. Ikkje alt hang under taket, i hyller bak disken stod det koppar og tallerkenar, glas og fat. Det var Figgjo og Egersund, kjente norske fabrikkar den gongen, og innimellom stod fine porselenskoppar frå Porsgrunn. Der som koppene var frå Bavaria eller andre utanlandske fabrikkar, kunne dei ha eit stempel under, med «utenlandsk». Å få fart på norsk industri var jo ein del av gjenreisingspolitikken etter krigen, og norske varer vart oftast sett på som det gjevaste, dei borga for kvalitet. Eg hugsar Trygve som skulle kjøpe seg ny tollekniv, og var i tvil om den var av bra kvalitet. Han vart overbevist: «Det står made in Norvai på 'n, sjer je», sa han, uttalt ordrett, for engelsk var ikkje skolefag, og fylte heller ikkje radiodagen den gongen.

Femtitalsservise frå norske fabrikkar er samleobjekt i dag. Foto: Jærmuseet.

Eg hadde gått og sett på ei skål som eg syntes var så fin, den fekk eg gi mor i gebursdagsgave. Skåla var i simpelt pressglass, og gjorde teneste i mange tiår.

Ein gong kom to unge karar inn og skulle kjøpe bryllupsgave til ein venn. Brura var frå ein utkant i utkanten, og den eine sa: «Kjøp krus, ho ha itte sjett nå anna hell tre-talliker!» Krus var gjengs namn på krustøy, steintøy.

Kundane

Det var mange som kom på butikken for å slå av ein prat, høre nytt og rive kjeft. Dei som budde langt unna kom jo ganskje sjeldan, og da var det kjærkomme med ein prat med kjentfolk. Kom det ein fremmend inn, var det om å gjøre å finne eit påskott til å vere der til vedkommande hadde gått att, så dei kunne diskutere – kven var det der?

Forholdet til butikken var annleis for dei som budde nære. Far påstod for spøk at Mary ikkje las heile kakeoppskrifta før ho gikk på butikken, ho kom fleire gonger, når det dukka opp ein ny ingrediens ...

Ungar vart sendt på butikken med handlelapp og tilmålte pengar. Ei jente syntes ho hadde mange pengar med seg, og sa til far: »Du må itte ta alle, for a mor får pengane sine tå 'n far, ho». Og slik var det nok i mange heimar, at far hadde hand om pengane, og mor fekk «hushaldningspengar». Somme måtte nok òg be om pengar kvar gong dei skulle handle. Men det fans òg heimar der det var mor som var finansminister! Uansett var det den gongen snakk om sedlar og mynt, verken sjekk eller visakort var påtenkt.

Den som stod bak disken lærte mye om kundane etter kvart. Kven som hadde full oversikt over finansane, og kven som handla litt på impuls. Dei siste var nok få, varene var ikkje like freistande plassert da

som nå, og pengar var det jamt over lite av. Pengane var dessutan fysisk synlige, du såg kor mye du hadde att til neste lønning eller meierioppgjør. Butikkfolka visste òg godt kven som alltid hadde ei historie å fortelje, og kven som var utan humor. Med ein stabil kundekrets vart betjeninga godt kjent med alle, og kunne handtere folk deretter.

Karva blad og snus var for gubbar. Sigarettar – etterkvarv med filter – var for dei unge, kjekke og sporty, sa reklamen.

Foto: Norsk Folkemuseum.

Ein dag hørte vi trillande kvinnelatter frå butikken, ikkje berre ein gong, men fleire gonger utover dagen. Til slutt måtte eg gå ned og sjå kva det var. Da hadde det komme ny forsyning av tannkrem, ikkje noe oppsiktsvekkande, men i eska låg ein smal metallstrimmel, og når du drog neglen etter den, sa det med maskinstemme: «Kjøp Vademecum!». Folk var lette å more

den gongen, vi var ikkje bortskjemt med tekniske duppedittar...

Far hadde stor sans for ungar, og serverte ofte gullkorn han hadde hørt. Det var til dømes den glupe 11-åringen som skulle kjøpe egg. Den gongen stod egga på store brett, og vart pakka enkeltvis i avisapir, og så lagt forsiktig i pose. «Du må vega dom før du har på papiret, for da bli dom tonger», sa guten. Han vart lege!

Ungane som budde på stasjonane var ofte ute og undersøkte nærområdet, alt frå 5-6-års alderen, og seinare i fridagane frå skulen. Det var ufarlig å ferdas, biltrafikken var minimal, og hestar som gikk i daglig arbeid var lugne og trygge. Velkjent var vesle Rolf, som hadde ein fast runde, først i banken, «Kess det står te med dokk i banken i dag?» var det veslevaksne omkvedet. Etterpå gikk han på Langen. Ikkje sjeldan var spørsmålet: «Kan je få i fiskkake tå deg, Arnestad?» Og det fekk han naturlegvis.

Den tida var fiskekakene i laus vekt, og fisk og fiskemat kom frå Trondheim med toget, eg trur to-tre gonger i veka, så det var ikkje sjeldan at torsk eller sei stod på bordet heime – eller fiskekaker.

Assortert

Assortert landhandel heitte det, og vareutvalet var overveldande. Ikkje på den måten at det fans 20 ulike kvitost-variantar som i kjedebutikken nå, men butikken førte alt frå matvarer, manufaktur, klede og sko til jernvarer, reiskap og byggevarer.

Der fans til og med ei bensinpumpe, med Shell-skilt ved sida av. Pumpa var høg og slank, og den var handdriven. Det var kaldt å stå ute i berre butikkfrakken og dra pumpa att og fram. Heldigvis (?) var det ikkje mange kundar, for det fans få personbilar, berre ei drosje, kanskje noen få lastebilar og eit par bussar, ved sida av motor-

Ei tidstypisk bensinpumpe. Her frå Sanakerbutikken på Elvål i Rendalen. (MINØ.140733)

syklane. Men Per Post måtte jo ha drivstoff til motorsykkelen i all slags vêr – posten skulle fram.

Manufakturavdelinga var spennande for ei lita jente. Der fans tekstilvarer, sysaker og strikkepinnar. Disken var av glas, så ein kunne sjå varene som låg i skuffane, men dei kunne berre opnast frå innsida. Inga sjølbetjening! Det meste av varene var skjult, i solide pappesker med etikett på kortsida, så det skulle vere lett vint å finne fram. Sko var stabla i esker, kanskje med noen av dei nyaste sett oppå eska. Vareutvalet var nøkternt, rullar med bomullstøy til forkle og busserull, støvlar og beksømsko, og tøysko til sommarbruk, og ikkje minst tøflar. Det var mange golvkalde hus utover bygda, og varme tøflar var populær julegave. Skulle du ha pensko eller finare stoff måtte du gå over vegen, til Dølgaard,

som hadde større utval av stoff og sko.

Lageret

Lageret var stort og iskaldt, og den spesielle lukta der reiv i nasen. Der fans tønner med sild og med sirup, tørrfisk, kjetting, skruer, spikar, spadar, bryne, hestesko, tauverk og ståltråd. Lampeolje fans der òg, ikkje berre til bruk på hytter og setrer, det var fleire utkantar som ikkje hadde strøm, Tufsingdalen fekk ikkje elektrisitet før i 1961.

Det var populær underhaldning på 50-talet når «sterke menn» kom for å vise krefte sine, og ein gong «Ursus» skulle opptre på Fensal kom han på Landhandelen fordi han måtte ha meir kjetting. Far tok med den tonga dei brukte til å kutte kjetting med, men den trong han ikkje, Ursus braut kjettingen med nevane – så det var ikkje juks det han fór med frå scena!

Bakgården på Os Landhandel, slik Arnold Langøien såg den. Her fans stallplass og overnattingsrom for kundar som kom langvegs frå, den tid dei kjørte med hest.

Vi gikk ofte gjennom lageret, for vedskålen låg lengst inne, og vi bar mye ved. Vintrane på femtitalet var kalde, noen gonger kunne gradestokken pendle mellom 30 og 48 minus i eit par veker. Da var det krevjande å halde temperaturen over null i heile den store butikken, når vedfyring var hovudkjelde for varme. Far var redd for dei gamle pipene, det hendte han var oppe om natta for å sjekke, både i butikken og på blindloftet.

Betjeninga var stabil, det var dei same folka i alle år, slik eg hugsar det, dei var dyktige og trufaste. Pent kledd, karane med skjorte og slips, og med «lagerfrakk» utapå, damene med «butikkforkle», oftast i svart, blank «silke». I lomma hadde dei butikk-saksa, som var butt for ikkje å stikke hol på frakken, og blyantar i brystlomma, eller bak

øret. Av og til kom det rett nok inn nye folk som skulle læras opp, og eg hugsar ei jente, kanskje så vidt konfirmert, ho var kjapp og blid. Eg vart harm på far og fornærma på hennes vegner da far plukka opp lappar frå papirkorga, for å sjekke om ho kunne legge saman. Men jenta var flink, ho summerte fort og riktig. For den gongen var det hue og hand som var reiskapen ...

Kontoret

Det var to kontor i butikken. Det i første etasje vart eit slags bakrom, og der låg den smale protokollen der dei skreiv opp utestående gjeld. Det var vondt om kontantar for mange, det kunne bli lenge til neste meierioppgjør, og det hendte nok at ein måtte «ta på krita».

Der fans òg boka der varelån vart notert, og nøye stroke ut, når kunden kom att

med vara som ikkje passa, eller betalte. Tiliten var stor, og folk gjorde stort sett opp for seg. På dette bakrommet stod ein «kjøpmannsdisk», med skuffar som gikk like glatt som dei moderne skinneskuffane, den hadde ein nok fått ein god pris for i dag ...

Der stod òg medisinskapet. Os Landhandel var apotekutsal for Røros Apotek, og kunne selje reseptfrie medisinar, gasbind, plaster og hostesaft. Standard smertestillande var Globoid. Kinintablettar var òg å få mot huepine, og ikkje minst nafta, som var eit slag universalmiddel. Noen dråper nafta på en sukkerbit vart brukt mot mange slags plager.

Frå bakrommet gikk det ei trapp ned til ein liten steinsett kjellar, der dei oppbevarte ferskvarer, som frukt. Frukt? Det var det ikkje mye av rundt 1950, vi var framleis i perioden med appelsinar til jul, og bananar var så å seie ukjent for ungar. Den gongen kunne songen «Når det kommer en båt med bananer» framleis vere ein radiohit!

Men tilbake til kontoret. Det som var i aktivt bruk som kontor låg i andre etasje, i vinkelen mot lageret og med vindu mot bakgården. På kontoret fans ei Remington skrivemaskin, av den typen orkester bruker for å spele Leroy Andersons The Typewriter. Ei reknemaskin som spydde ut lange remser med papir var eit stort framsteg, sjøl om du måtte dra i eit handtak for kvart tal du tasta inn, og det leita på høgrearmen. Dette var alt som fans av maskinelt utstyr til kontorhald.

Det som imponerte meg som unge var skrivepulten. Den var til å stå ved, med skrå skriveplater på to sider, og med ei smal hylle øverst, til penn og blekk. Far min var moderne og brukte fyllepenn, eg hugsar lange sirlige kolonnar med tekst og tal.

Ved trappa ned frå kontoret låg lageret med sjokolade, karamellar, drops og anna

godt. Vi brukte den trappa mye, og akkurat det lageret kunne vel vere freistande for ungar, men vi vente oss til det, eg kan aldri hugse at vi tok så mye som ein karamell. Men det lukta godt!

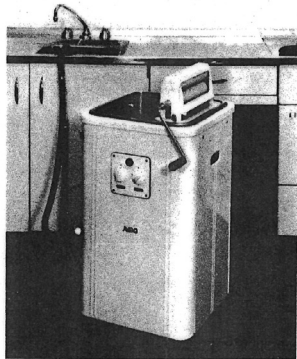
Bøker og blad

Hjemmenes boksamling var eit kulturelt tilskott til vareutvalet, og svært populært.

Ei storhending for meg var det da det dukka opp eit trådstativ med bøker, utafor disken til og med! Det var Gyldendals «Hjemmenes boksamling», med norske klassikarar og omsette bøker. Her fans Jacob Breda Bull, Bjørnstjerne Bjørnson, Selma Lagerlöf, Knut Hamsun, Njåls saga, Jack London og Asbjørnsen og Moe. Etter ei litteraturtørke under krigen var mange sugne på litteratur, og her kom det eit utval kvalitetsbøker du kunne kjøpe for ein rimelig penge. Ellers måtte ein jo til Røros for å kjøpe bøker, hos Amnéus eller Dahls bokhandel, og det var langt til Røros den gongen. Forsida på J.A. Friis' roman Laila var som ein magnet for ein tiåring. Bildet var frå stumfilmen frå 1928, som bygde på boka, og synte ei vakker ung jente i flott samelue. Boka om den norske jenta som vart

"Om vi er fornøyd?" LES HVA KUNDENE FORTELLER...

AEG

VASKEMASKIN

med
Vrimaskin
Motordrevet pumpe
Tidsbryter
Kokeløkk
Vaskenett
Vasketang

«Vi er meget godt fornøyd med vår AEG-maskin. Stor vekt legger vi på at maskinen kan plaseres på kjøkkenet, at det kan kokes, vaskes, skylles og vris uten å få noe søl på gulvet. Sist, men ikke minst er det morsomt å vaske med AEG. — Selv mannen i huset liker å vaske med den.»
Synnøve Lorentzen, Verdal.

«Vår familie består av 6 voksne mennesker så det blir mye vasking, men maskinen er stor nok og vasker og skyller godt.»

Charles A. Kjemperud, Reistad, Drammen.

«En husmor som stadig er utsatt for å bli heftet i sitt arbeid, kan ofte glemme å passe klokken når maskinen er igang, men takket være tidsbryteren kan hun være sikker på at tøyet bare blir vasket det antall minutter som er nødvendig.»
Fru Gerd Sten Bjerkseth, Sandefjord.

«Vi er 4 voksne, og jeg er opptatt med halvdagspost. Før gruet jeg meg til storvasken, nå gleder jeg meg til den. Vrimaskinen ser liten ut, men det er helt utrolig hvor store plagg som går igjennom.»
Eva Sorum, Etterstad, Oslo.

«Vi vasker fra gulvmatter til det fineste silketøy i den. Den gjør godt rent og sliter ikke tøyet.»
Peder Bårdsen, Holmsnes, Bitterstøl.

«Vrimaskinen er simpelthen et funn. Den tar like godt rykke ulltepper, filleryer og svære arbeidskjelddresser som håndklær og undertøy.»
Gudrun Tønset, Rønne.

«Med det kjennskap vi har til tidligere AEG-produkter, var vi straks oppmerksom på at AEG ikke ville sende en vaskemaskin på markedet som ville ødelegge sitt opparbeidede gode ryknome'. . . Firmaet har dessuten vist at det ikke bare selger maskiner, men også yter service etter salget. . .»
W. Revholt, Bruvoll.

Be om prospekt med flere uttalelser hos nærmeste forhandler.

Over 3/4 million AEG-vaskemaskiner er i dag i bruk over hele verden, — og nye 20.000 selges hver måned.

Kr. 945,-
over hele landet.

Avbetalingsvilkår:

Kr. 283,45 kontant. Kr. 116,- pr. mnd. i 6 mndr.
Kr. 286,70 kontant. Kr. 60,- pr. mnd. i 12 mndr.
Pris uten pumpe kr. 885,—.

EGA ELEKTRO-GENERATOR AKSJESELSKAP, OSLO — BERGEN — TRONDHEIM — STAVANGER

40

Husmordrommen, uopnålig for dei fleste. Bryggepanna og vaskebrettet var kvardagen.

oppfostra hos samar vart populær, og fagfolk seier at den hadde like mye å seie for nordmenns syn på samar som Onkel Toms hytte for synet på dei svarte i USA. Eg ønska meg boka, og fekk ho til jul - det var stas!

På denne tida kom òg dei første pocketbøkene i handelen, men eg kan ikkje hugse at slike fans på Langen. Vekeblad, derimot, var det flust av. Mange kjøpte slike blad, to familiar kunne t.d. spleise og bytte. Her kunne ein drømme seg bort frå ein nøktern kvardag, her var bilde av unge, pene menneske, i familieblada fans oppskrifter på mat og handarbeid, og reklame for vaskemaskin med vridemaskin, noe som var utafør rekkevidde for dei fleste. Vi Menn hadde stoff for mannemenn, der jakt og strabasjøst villmarksliv gikk att. Men ungdomsblada hadde ikkje komme enda,

begrepet tenåring var nesten ukjent. Blada kom i store esker mange dagar før dei skulle seljas, og vart lagra i det iskalde hjørnerommet ved sida av kontoret. (Der lagra vi òg kassa med Åkerø-eple til jul. Ideelt, berre så vidt over null gradar). Vi tjuvlånte blad og las, før blada vart lagt ut for sal. Og vi vart flinke til å bla pent, ingen kunne sjå at noen hadde lese bladet. Mange regulerte nok handleturen etter «bladdagen», som først var kvar fjortande dag, og sia kvar veke, for å kunne lese vidare i ein spennande føljetong.

Varedistribusjon

Vegane var ikkje fylt med vogntog den tida, varene til butikken kom stort sett med jernbanen. Butikken låg berre eit bokstavelig steinkast frå stasjonen, og det var ikkje til-

feldig. Utbygginga av landhandlar i distrikta skaut fart nettopp da kommunikasjonane vart betre, og for Nord-Østerdalen var opninga av Rørosbanen i 1877 viktig her.

Når det var bart, vart varene henta med ei firehjulstralle. Det var tunge løft, både når ein lessa på, og lessa av på rampa for å bere eller frakte varene inn på lageret med sek-ketralle. Både Prøysen og Aukrust framstiller «handelsbetjenten» som ein misunningsverdig kvitsnipparbeidar, og dei hadde rett nok skjorte og slips, men det var òg mange tunge tak med varer.

Om vinteren var den store butikk-kjelken god å ha, men det var berre eitt tau å dra med, så det var tungt. Torstein var i periodar ein trufast medhjelpar, han var blid og sterk, og lempa varer, sjølv om han av og til syntes det var «umui».

Den store kjelken fekk vi ungane av og til låne. Det var plass til mange, og fort gikk det, men kjelken var tung å dra mot bakke, så det vart ikkje så mange turar i Korbakken på ein kveld. Trafikkfarlig og uansvarlige foreldre, tenkjer du? Bilsalet var framleis regulert, svært få hadde bil, og lystkjøring med førkrigmodell ein vinterkveld var utenkjelig.

Ferskvarer

Søstergata på Os den gongen kunne minne om ein liten småby her i landet eller lenger sør på kartet, på den måten at spesialbutikane låg så å seie vegg i vegg. Det var bakeri, meieri, og slaktebutikk med eige slakteri, ved sida av den assorterte landhandelen, og samvirket «uta linna». Mjølkkjøpte vi på meieriet, vi i mindretallet som ikkje hadde ku heime. To liter nysilt og ein skumma i eit aluminiumsspann, det var den tidas lettmeiøl. Brød kjøpte vi sjølsagt i bakeriet, der ein òg kunne skeie ut og kjøpe kaker. Og eg var skuffa over verdas

bedrag, da eg oppdaga at den lekke marsipankaka i vinduet berre var juks, marsipanlokket låg over ei vedskie! Men utstillinga var jo haldbar ... Kjøttvarer kjøpte vi hos Aspås, dei vart skore og vege etter kundens ønske. Desse varesortane fekk ein derfor ikkje kjøpt på landhandelen. Men det som fans av frukt og grønt kunne ein få kjøpt der. Potet, kål, kålrot og lauk var basisvarene i grøntdisken, som heller ikkje fans, for varene låg i kjellaren. Utvalet vart betre etter kvart, da Gartnerhallen kom frå Hamar med isolert lastebil, til faste tider. Sjøføren var den same i alle år, og vart ein kjenning, pålitelig og blid.

Utstilling

Det var ikkje vanlig med utstillingsvindu i slike butikkar som landhandelen. Kjøkkentøy og andre varer vart stabla opp til og med i den vesle kassa framom glaset, for å utnytte plassen. Det var vel derfor vi vart glåmøygde om vi kom til ein by og fekk sjå utstillingsvindua der! Men Alf Skancke, Alf-Larsa som rørosingane sa, var ein framsynt handelsmann, som satsa på marknadsføring. Han sendte folk frå butikken på Røros for å hjelpe til med utstillingar og lære opp far min. Eg hugsar særskilt utstillinga far lagde om høsten. Der var det reinlav og høstfarga lyng, Berganssekken hans og kaffekjelen, patronesker og ullsokkar. Fugleje-garane, som kom med toget og hadde bjeffande hundar i spesialkasser i godsvogna, var gode kundar, og det gjaldt å ta godt imot dei.

Mange på Os gikk ikkje så mye på ski gjennom vinteren, dei heldt helg, det var godt å kvile ein dag, med tungt kroppsarbeid elles i veka. Men i påsken hadde eg inntrykk av at alle var ute på ski. Både for dei, og for dei mange tilreisande, var det påskeutstilling i vinduet. Da var det utstil-

Oppfinnsame nordmenn hadde kokt skismøring sia før 1900. Bratlies smøring for tørr nysnø heitte «Silke», og er opphavet til begrepet silkeføre. Foto: Rindal skimuseum/Nordmøre museum.

ling med Bratlie og Østbye skismøring, stavkringler og kanskje ei skibinding. Kandahar-binding var det store, men noen sprekingar, som Per Bredalslien og andre som gikk Berse-rennet, brukte Rottfella-binding. Ellers kunne utstillinga ha siste mote i strikkaluer, blå topplue med kvit rand, som alle hoppløparar med sjølrespekt brukte. Der var solbriller, og så appelsinar og sjokolade, sjølsagt. Og Berganssekken var med, denne gongen òg.

Dei «spreke» hadde smale ski med Rottfella bindingar. Frå Sverresborg Trøndelag Folkemuseum.

Kvardag og helg

Vi ungene gikk ofte ærend for eldre folk oppi gata. Eg hadde ei tid fast avtale med «Berte-moster». Handleveska hennes var i seilduk, måla i grålilla og med eit blomstermotiv på, og med ei papplate i botnen – eit typisk kriseprodukt. I veska låg pungen med pengar og ei handleliste, som vi gjennomgikk før eg tok i veg. Pengane var ganske nøyte tilmålt, med litt slingringsmonn. Ein visste kva ting kosta, og ingen budsjett hadde rom for impulsjøp. Når eg hadde levert varene, og Berte-moster hadde studert kvitteringa, som var handskriven og summert med hue, telte ho opp det som vart att, og da fekk eg som regel ein femogtjueøring, eller eit kamferdrops. Det var artig å hjelpe gamle folk, dei snakka til deg

som du var eit ordentlig menneske, og fortalte om ting du ellers ikkje visste noe om.

Opningstider var eit spørsmål. Så vidt eg hugsar var butikken oppe frå halv ni til halv fem, men var det noe folk trong, kom dei gjerne bakvegen eller opp i «privaten», når behovet var der. Dette gjaldt òg søndagar. Kanskje var det litt derfor familien alltid var på søndagstur, på ski, sykkel eller med bil borti ei fjelltrakt, for at far skulle få ein ubrotten fridag? Fem dagars veke var enda ikkje påtenkt ...

Førjulstid

Førjulstida var full av spennande forventning for alle ungar, og den som heldt til i butikken kunne sjå på julepynten som kom utover på femtitalet, glitter, englehår og

*Julekort med nissar var best, vaksenkort med landskap og hus var kjedelig.
Frå Sverresborg Trøndelag Folkemuseum.*

kulørte kuler, til og med elektriske juletrelys! Ein kunne gle seg over vindusutstillinga, med nissar på kvit vatt, og ikkje minst

julehefta, som vart lesne like forsiktig som vekeblada. Noen vart òg kjøpt, til meir hardhendt og varig bruk. Dei svart-kvite

postkorta på stativet fekk selskap av farge-rike julekort, med fine engle- eller nisse-bilde. Dei som eg syntes var kjedelige, viste berre landskap med ei bleik sol, eller bygningar med lys i vindua.

Før jul kom det òg spennande ting til butikken med posten, det var små gaver til styrar og førstebetjent, «med takk for behagelig forretningsforbindelse i året som gikk». Eg har framleis noen av desse gave- ne, ein flaskeopnar i messing frå Mesna Margarinfabrikk, med logoen støpt inn, fleire kuvertaskebegeer i sølv med emalje- emblem frå Ø-klær, altså Øglænd på Jæren, ei skål i stål og emalje «Med hilsen A/S Norske konfeksjonsfabrikker». Dette ville kanskje ha vore rekna som ulovlig smøring i vår tid?

Også ellers i året kunne engros-firmaet sende vareprøver, «for eget bruk», som det stod i følgebrevet. Eller handelsreisande som la att sjokolade og karamellar, var det korrupsjon? Iallfall voks den posen med godsaker i løpet av noen månader, og gjorde sommarferien på setra hos mormor ekstra gild – da var det jamn tilgang til godteri, heilt motsett elles i året, da vi stort sett måtte nøye oss med lukta av sjokolade ved baktrappa.

Nyttår og varetelling

Andre januar var ein dag annleis enn andre butikkdagar, ganske utfordrande, men òg ein slags fest. Butikken var stengt, det var varetelling, og da måtte alle vere med. Heile staben, noen ektefellar, og vi jentene. Eg var minst, og måtte telle knappar, brett med knappenåler og synåler, bendelband og strikk. Ikkje berre moro, men ein kjente seg som stor jente når ein skreiv resultat inn i kladdebok slik dei vaksne gjorde. Dette var også arbeid for hue og hand! Etter endt

arbeid var alle hos O. A. Langen til middag, og der vanka det musikk på piano og fiolin. Det var ikkje kvardagskost! Ofte var det mellom 30 og 40 minus den dagen, så vi var kledd i ull på ull, og hadde filtlabbar på føtene.

Påsketuristar

Det skjedde ikkje så mye drama i kvar- dagen desse åra, stort sett gikk dagane på det jamne, men av og til skjedde det noe.

Andre påskedag var det mange som kom frå østpå dalom og skulle heim til Oslo med toget. Butikken var stengt, men to unge jenter kom opp trappa til leiligheta og spurte om dei kunne få kjøpe to kjekspak- ker, det var det dei hadde pengar til. Jo, det fekk dei. Skal det vere niste på toget? spurte mor. Neii, men dei var så svoltne. Hadde dei ikkje hatt mat med seg? Joo, men det meste åt dei opp dei to første dagane. Dei hadde rekna ut kor mye brød dei åt heime i byen, og proviantert etter det. Men frisk fjelluft og skiturar gav apetitt, og det som skulle vare i fem dagar varte berre i to, så dei måtte rasjonere dei siste dagane. Og mor og far til å ordne. Sprang ned i butikken og fann egg og pålegg, kokte kakao og dekkja bord. Det var seks mette og glade jenter som drog med toget sørover! Eit par veker etter kom det eit kort i posthylla: »Til den snille kjøp- mannen ved stasjonen. Os i Ø». Og posten med takkekort kom fram –

Som sagt, dette skulle ikkje vere historia om Os Landhandel, men spreidde glimt frå eit tiår som sitt djupt i barndomsminnet, knytt til Os Landhandel.

I ettertid er det lett å sjå at femtitalet var eit spesielt tiår. Det var optimisme og fram- tidstru, samfunnet skulle byggas opp att etter krigen, det skulle skapas ny industri, og gode vegar og strøm skulle ut til heile

landet. Styresmaktene la vekt på likskap og fellesskap, alle piler såg ut til å peike oppover. Sjølsagt var det òg den gongen forskjell på folk, men retninga var klar. Samtidig var dei gamle verdiane i bygdesamfunnet levande, eit nøysamt levesett, tilitt og fellesskap – enda om det nok fans «kraser» som forstyrra idyllen. Livet på Os Landhandel speglar òg denne utviklinga. Frå eit minimalt vareutval, med rasjonering og krise-varer først på tiåret, auka tilbodet på alle felt. Folk fekk òg noe meir pengar mellom hendene, og kunne unne seg noe anna enn det mest nødvendige.

Sia har den økonomiske utviklinga berre akselerert, og nå er den materielle overfloden over oss, folk blir rekna som kundar og forbrukarar meir enn som borgarar. Og vi blir farga av det, egoisme og havesjuka blir sett på som normalt. For drygt hundre år sia, da fenomenet landhandel kom for fullt i norske bygder, var det fleire kommunar som gjorde vedtak om at ein landhandel skulle føre bare nødvendige varer, ikkje overflodsvarer, for det kunne freiste folk til unødig pengebruk! Det hadde vore ei utfordring for kommunestyre i dag.

Kjelder:

- Jon Ola Gjermundsen 1999:
Bygdebok for Os
- Arnold Langøien 2010: Gamle Os
- P.A. Munch 1948: Landhandelen
i Norge
- Internett